

УДК 930(477):7.035"XIX/XX"

DOI https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2025-49-5

НЕОРОМАНТИЗМ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. ЛИПІНСЬКОГО-ІСТОРИКА: СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Симонович Дмитро Володимирович,
аспірант кафедри історії та археології
Національного університету «Острозька академія»
dmytro.symonovych@oa.edu.ua
orcid.org/0000-0003-4381-0671

Метою статті є встановлення основних підходів липинськознавців до визначення ролі неоромантизму як ідейного комплексу в історичному мисленні В. Липинського. **Методи дослідження.** У процесі дослідження були використані методи історіографічного аналізу та синтезу, завдяки яким визначено основні здобутки липинськознавців у цій проблематиці. **Результати дослідження.** Було проаналізовано праці сучасних липинськознавців, присвячені дослідженню неоромантичних елементів у творчості В. Липинського. **Висновки.** Дослідники (О. Ясь, В. Масненко) не розглядають В. Липинського як історика класичного академічного типу. Така позиція обґрунтовується через використання ним неоромантичних методів, які виходили за рамки традиційного позитивістського аналізу. Завдяки неоромантичним методам мислитель глорифікував видатних українських діячів минулого; інтегрував принципи віталізму та стильові особливості неоромантичної семантики; поєднував різноманітні ірраціональні методи з раціональними позитивістськими принципами; вправно освоїв метод символізму; допасовував принцип волюнтаризму та детермінізму у свої теоретичні побудови. На основі впливу неоромантичних принципів дослідник сформував власну циклічну концепцію історії, що поєднувала ірраціональні методи із соціологічним аналізом. У пізнішій творчості вчений інтегрував у свою історіософію ідею органіцизму, яка по суті є і неоромантичною та ірраціональною, згідно з якою нація розглядалась як цілісний організм, підпорядкованою природним і соціальним циклам.

Ключові слова: В'ячеслав Липинський, сучасна історіографія липинськіани, неоромантична методологія, наукові принципи неоромантизму, неоромантичний інструментарій.

NEOROMANTICISM IN THE HISTORICAL LEGACY OF V. LYPYNSKYI: CONTEMPORARY INTERPRETATIONS

Symonovych Dmytro Volodymyrovych,
Postgraduate student at the Department of History
and Archeology
The National University of Ostroh Academy
dmytro.symonovych@oa.edu.ua
orcid.org/0000-0003-4381-0671

The purpose of this article is to establish the main approaches of Lypynskyi scholars in defining the role of neoromanticism as an ideological framework in the historical thought of V. Lypynskyi. **Research Methods.** The study employs methods of historiographical analysis and synthesis, which have been used to determine the key contributions of Lypynskyi scholars in this field. **Research Results.** The article analyzes contemporary studies that explore the neoromantic elements in Lypynskyi's works. **Conclusions.** Scholars such as O. Yas and V. Masnenko do not consider V. Lypynskyi a historian of the classical academic type. This view is justified by his use of neoromantic methods, which extend beyond the boundaries of traditional positivist analysis. Through these methods, Lypynskyi glorified prominent Ukrainian historical figures, integrated principles of vitalism and stylistic features of neoromantic semantics, combined various irrational methods with rational positivist principles, skillfully employed symbolism, and incorporated both voluntarism and determinism into his theoretical constructs. Influenced by neoromantic principles, he developed his own cyclical concept of history, blending irrational approaches with sociological analysis. In his later works, Lypynskyi integrated the idea of organicism into his historiosophy – an inherently neoromantic and irrational concept – according to which the nation was perceived as a holistic organism governed by natural and social cycles.

Key words: Viacheslav Lypynskyi, contemporary historiography of Lypynskyi studies, neoromantic methodology, scientific principles of neoromanticism, neoromantic analytical tools.

1. Вступ

Одним з аспектів творчості В. Липинського, що цікавить дослідників його інтелектуальної спадщини, є застосування ним неоромантичних моделей і підходів. Цей аспект його діяльності як політичного мислителя й історика був досить новаторським для тогочасної інтелектуальної парадигми. Зокрема, липинськознавці визнають майстерність В. Липинського в сенсі адаптації неоромантичних ідей для аргументації його історичних побудов. На сьогодні вважається конвенційною теза про те, що Липинський-дослідник та Липинський-публіцист успішно комбінував ці дві ідентичності, аби створити унікальний стиль, який надавав би привабливості й переконливості його історичним концепціям.

Дослідники творчості В. Липинського визнають його як одного з найбільш вправних українських майстрів у використанні неоромантичних елементів. Інтерпретація застосування В. Липинським неоромантичних інструментів залишається в колі наукових суперечок. Лише той факт, що мислитель почав використовувати принципи неоромантизму у своїй творчості, ставить під сумнів професійність В. Липинського як академічного історика, оскільки неоромантичні конструкти суперечили загальноприйнятним на той час методам позитивізму.

Дискусія викликана спробами В. Липинського поєднати неоромантичні елементи з принципами позитивізму, а насамперед – його намаганням синтезувати емпіричність і каузальність з ірраціоналізмом, символізмом, глорифікацією особистості та міфотворчістю. Отже, **метою дослідження** є аналіз того, як сучасні липинськознавці інтерпретують скомбінований із позитивістськими елементами неоромантичний інструментарій історика і чому українському вченому апелювали ці методи.

2. Початки неоромантизму у творчості В. Липинського

Неоромантизм як інтелектуальний напрям виник наприкінці XIX – на початку XX ст. Саме в цей проміжок часу В. Липинський активно формувався як історик та мислитель. До того ж він навчався у європейських університетах (Краківський та Женевський), де активно поширювались ідеї цього напрямку.

У той самий час народництво залишалось домінантною ідеологією серед української інтелігенції. Доктрина народництва ґрунтувалася на ідеях романтизації села та вірі в народ як головного джерела культури та суспільного прогресу. Водночас народники пропонували своєрідний спосіб розв’язання проблеми спольщеної аристократії на українських теренах. Цей метод полягав в моральному каятті шляхтичів і їх поверненні до

українського коріння шляхом символічного приєднання до простонародної маси.

На переконання О. Яся, такий підхід для В. Липинського був застарілим, тому мислитель шукав нові відповіді на виклики свого часу (Ясь, 2014: 557–558). Мотивація В. Липинського як історика формувалась із перспективи актуальних вимог українського руху, який потребував нових концепцій національної історії. Дослідник вважає, що саме в неоромантичних принципах (міфотворчості, глорифікації особистості, символізмі) В. Липинський уgliedів інструменти для творення власних історичних концепцій. Мислитель активно використовував неоромантичні підходи, тому що вони цілком апелювали його стилю мислення.

Схожої думки дотримується І. Гирич, який наголошує, що В. Липинському резонувала філософія неоромантизму в системі координат, у якій він зумів знайти своє місце (Гирич, 2019: 101). Адже принципи неоромантизму, які взяв на озброєння український консерватор, давали йому можливість відродити та зреалізувати актуальність та життєздатність шляхти, до якої й належав сам вчений.

О. Ясь переконаний, що В. Липинський ідентифікував себе з М. Кричевським через подібність їхніх життєвих ситуацій, оскільки обидва походили зі сполонізованої шляхти та згодом долучилися до українського руху (Ясь, 2007: 81). Ця паралель стала своєрідним актом самопроєкції, де автор вбачав у героєві власне духовне та життєве призначення. Це підкреслює неоромантичний стиль мислення В. Липинського, де історія переплітається з особистим ідеалізмом та духовною саморефлексією.

Дослідник вважає, що навіть особистість В. Антоновича інтерпретована В. Липинським через неоромантичний підхід. Володимир Боніфатійович постає символом національного відродження, уособленням колективних устремлінь українського народу, особливо його інтелектуальних і культурних прошарків (Ясь, 2014: 559–560). Таке отождоєння відображає характерну рису неоромантизму – надання видатним постатям сакрального статусу як носіям ідей, що втілюють колективні, соціальні чи національні прагнення.

На думку липинськознавців, яскраво виражені принципи неоромантизму рясніють в *Z dziejów Ukrainy*, зокрема в монографії «Станіслав-Михайло Кричевський». Для О. Яся ця праця є уособленням класичного неоромантизму у творчості В. Липинського (Ясь, 2014: 561). У ній неоромантизм глорифікує українську історію та її визначних представників, особливо тих, хто належить до шляхетської верстви. Окрім того що шляхта змальовується В. Липинським у ролі проактивного творця політичних ідей, вона ще й постає

джерелом людського ресурсу, з якого можна вибудувати українську державність.

Дослідник вважає, що у згаданій монографії В. Липинський завзято використовує цілий комплекс неоромантичних підходів до трактування історичних подій та постатей. О. Ясь детально аналізує працю і робить умовний поділ (Ясь, 2014: 561), у якому історик цілеспрямовано звеличував видатних постатей (С. Кричевського, Б. Хмельницького та інших), колективи (українську шляхту, українське козацтво, «показачену шляхту») та ініціативи (як-от проєкт Великого князівства Руського, що виник унаслідок «велетенської еволюції» суспільного погляду, в часи «величезного вибуху національної енергії»).

О. Ясь зауважує, що монографія просякнута неоромантичною семантикою (Ясь, 2014: 562). До прикладу, київський історик виокремлює вислови, що рясніють неоромантичним забарвленням, які В. Липинський використав для означення народу / нації, як-от: «внутрішня народна сила», «козацько-народна стихія», «народний організм». До того ж дослідник наголошує, що вчений використав новаторські концепції віталізму, які відображені метафоричними виразами, а саме: «капітал енергії», «капітал національної енергії», «експанзивна сила», «експанзивна міць».

В. Масненко наголошує, що одним із яскравих елементів неоромантизму, який вдало опанував В. Липинський, є змалювання харизматичності гетьмана (Масненко, 2000: 64–65). Задля цього історик використовував такі метафоричні вислови: «Богом даний могутній козацький Гетьман», «від Бога даний руського народу оборонець», «Богом даний геній і визволитель українського народу».

Дослідник (Масненко, 2000: 109–112) дійшов висновку, що концепт харизматичної моделі В. Липинського зводився до комбінації міфотворення з принципами об'єктивного документалізму, з наголошенням ірраціональної природи особистої харизми Б. Хмельницького. В. Масненко вважає, що використання такого методу допомагало В. Липинському обґрунтувати ідею об'єднання українців задля побудови власної держави. Окрім цього, харизматичність Б. Хмельницького дала дороговказ В'ячеславу Казимировичу в побудові політичної концепції у формі української дідичної монархії. Також, на думку дослідника, ця теорія допомогла консерватору розвивати тези про формування української аристократії та зародження монархічної традиції за період гетьманування Б. Хмельницького.

Вчений (Масненко, 2000: 62) зауважує, що В. Липинський будував своєрідну легенду навколо постаті Б. Хмельницького за допомогою неоромантичних підходів. Для цього він використовував різноманітні епітети: «Великий Богдан», «геніальний вождь», «геніальний самодержець»,

«Великий вождь», «старий улюблений Гетьман», «землі нашої Володар і Начальник», «Богом Україні даний Гетьман». В. Масненко вважає, що подані емоційно насичені вирази є простим фактом глорифікації постаті Б. Хмельницького, а отже, тут не варто шукати якогось наукового підходу. З огляду на це дослідник не зараховує В. Липинського до когорти типових тогочасних академічних істориків.

О. Ясь наголошує, що на основі елементів глорифікації український неоромантик зумів по-новому описати життєвий шлях багатьох видатних українських історичних діячів (Ясь, 2014: 562). Завдяки цьому методу В. Липинський конструє харизматичний образ Б. Хмельницького та М. Кричевського. Першого мислителя характеризує як «крицеву постать», «людину-велетня», «сильну людину», «велику людину», «героя з залізною рукою та титанічною волею», «Богом даний геній і визволитель українського народу», тоді як М. Кричевський постає патріотом, який бореться за ідею незалежності України та складає «своє життя і свою славу на вівтарі цієї ідеї».

Н. Яковенко вважає, що в цій монографії елемент глорифікації, запозичений В. Липинським від польських неоромантиків, був цілком і повністю віртуозно освоєним мислителем (Яковенко, 2007: 194–195). Крім того, дослідниця (Яковенко, 2007: 192) переконана, що жертвність посідала значне місце в неоромантичному інструментарію вченого. Вона також зазначає, що в його працях героями виступали люди, готові посвятити свою «життєву силу» та «енергію» заради ідеї визволення України. Історик характеризує неоромантичний аспект творчості В. Липинського таким чином: «Його праці були пронизані неоромантичним патосом, що вимагав відповідної риторики, і, таким чином, вони були написані в образно-драматичних тонах з використання безлічі метафор, епітетів, патетичних повторів та апеляцій до читацького співпереживання».

О. Ясь зауважує, що для В. Липинського жертвність є ключовим критерієм оцінки особистостей і суспільних груп (Ясь, 2014: 562). Дослідник вважає, що яскравим прикладом концепції жертвності для В. Липинського було українське студентство у Львові, яке «складає в жертву своє і свою будучину». Сама ідея жертвності та героїзму посідає помітне місце у творчості В. Липинського. Історик переконаний, що він часто використовував концепт жертвності та героїзму в розширених політичних, соціологічних і філософських контекстах. Завдяки використанню цього принципу мислителю вдалося відтворювати до певної міри інші соціальні, культурні та інтелектуальні смисли, що відрізнялися від історичних праць його колег істориків.

Дослідник (Ясь, 2014: 570) вважає, що в подальшій творчості В. Липинський змінив свою позицію щодо неоромантичного підходу «жертви й героїзму». Історик зазначає, що В. Липинський вибрав прагматичний підхід до концепції жертвності, оскільки мислитель вбачав цінність класу чи особи тільки тоді, коли вона базувалася на реальних соціальних, культурних та економічних умовах. Сама ідея жертвності, на переконання дослідника, стає менш акцентованою, але продовжує відігравати роль важливого стильового елемента В. Липинського.

Також О. Ясь акцентує увагу на тому, що образ Богдана Хмельницького зазнає змін в «Україні на переломі» порівняно з довоєнними текстами В. Липинського (Ясь, 2014: 567). Традиційні характеристики, як-от «Богом даний гетьман Богдан», «Богом даний провідник» чи «геніальний вождь» зберігаються, але вони доповнюються новими аспектами, що підкреслюють його «моральний авторитет». Б. Хмельницький постає не лише лідером повстання, а і як моральний і духовний провідник, будівничий держави, що досягнув соціального і економічного детермінізму історії.

Дослідник (Ясь, 2014: 567) вважає, що фундаментальною характеристикою Б. Хмельницького для В. Липинського стає «організаційний геній», який проявляється у здатності до побудови та зміцнення держави. «Великий гетьман» символізує гармонійне поєднання дару, моральної зверхності та практичного державного мислення. Ці зміни, на думку історика, відображають трансформацію культу героїзму та духовного призначення «великої людини» у світогляді В. Липинського.

О. Ясь зауважує, що, крім інструментів звеличення постаті Б. Хмельницького, В. Липинський використовував фактологічні дані для зображення соціального походження гетьмана, називаючи його «показаним шляхетським сином» (Ясь, 2014: 562). Іншим моментом, на якому наголошує історик, є те, що український мислитель, описуючи події 1651 р., називає Богдана Хмельницького «іще «малим непоказним чоловіком», козаком по невільничому прив'язаним до свого короля й гнобителки Речі Посполитої». Отже, для деяких описів Б. Хмельницького не притаманна глорифікація його окремих рис характеру. Натомість В. Липинський використав досить беземоційні та скромні висловлювання щодо опису гетьмана.

Дослідник (Ясь, 2007: 87) наголошує, що В. Липинському була характерна подвійність підходу до трактування історії, що простежується у використанні ним наукових принципів, зокрема термінів, які підкреслюють раціональність і фактологічність його праць: «правдоподібно», «припустимо», «на основі доступного джерельного матеріалу», «при допомозі наукової методи» та інших. Дослідник відзначає здатність В. Липинського

будувати казуальні зв'язки між подіями, зокрема вивчати мотиви та дії соціальних груп. Це надає його роботам логічності та структурованості.

Однак, попри наявність наукових принципів, О. Ясь наголошує, що В. Липинському властива демонстрація емоційності, ідеалізму та ірраціональності в трактуванні історичних подій (Ясь, 2007: 87). Український неоромантик використовує експресивний стиль, що іноді суперечить строгим науковим методам позитивізму. У тій же монографії «Михайло Станіслав Кричевський» О. Ясь виявляє конфлікт між неоромантичними та позитивістськими підходами. Дослідник переконаний, що В. Липинський виявляє власне розуміння історичних процесів, намагаючись поєднати позитивістські підходи зі своїм ідеалістичним баченням, тобто ірраціональними елементами. Такий підхід, на думку вченого, надає суб'єктивне тлумачення його працям та створює розрив між фактами та символічним трактуванням подій.

О. Ясь робить висновок, що в працях В. Липинського поєднуються широкі узагальнення історичного матеріалу; категоричність суджень, що надає тексту впевненості, але водночас робить його закритим до альтернативних поглядів, і соціологічний підхід, який надає системності та науковості, що, однак, може обмежувати багатовимірність історичного процесу (Ясь, 2007: 87).

Іншою особливістю стилю В. Липинського, на думку О. Яся, є застосування специфічних термінологічних конструкцій, які зображують певну хаотичність і суперечливість неоромантизму як стильового напрямку (Ясь, 2007: 89). До прикладу, для В'ячеслава Казимировича соціально-політична еволюція від «виборного гетьманату» до «дідиної (спадкової) монархії» простежується у формулі поєднання ірраціоналізму та соціологізму, де «фізична сила нації» – козацтво, з'єднується з «духовною силою нації» – руською шляхтою під керівництвом лідера – Великого Богдана.

О. Ясь переконаний, що неоромантичні компоненти у творчості В. Липинського суттєво трансформують його понятійний апарат і створюють нові й оригінальні смисли (Ясь, 2007: 87). Наприклад, поняття «традиції» виступає системоутворювальним чинником та ірраціональним каталізатором «містичних прагнень» і «стихійних хотінь нації». Дослідник (Ясь, 2007: 87) вважає, що це надає історичним та політичним концепціям В. Липинського надзвичайну динаміку і відображає творчий та активний характер його історіософії.

Отже, дослідник (Ясь, 2011/2012: 169) вважає, що В. Липинський намагався поєднувати ірраціональні неоромантичні елементи з раціональними позитивістськими. Однак О. Ясь не розглядає В. Липинського з погляду класичного академічного історика, оскільки його дослідницькі інтенції

включали суспільні, культурні, політичні та ідеологічні аспекти.

На думку О. Яся, одним із найскладніших викликів, з яким зіткнувся В. Липинський, полягав у тому, як раціональними методами, а саме «друкованим словом», можна було розв'язати ірраціональні проблеми, як-от «воля» і «сила» (Ясь, 2014: 574). Дослідник (Ясь, 2014: 574) висуває тезу, що «слово» в тлумаченні мислителя стає ірраціональним виразом «несвідомого хотіння» та «сили», хоча керується розумом і відповідає раціональній нормі людського мислення. Таким чином, «слово» виступає як творчий, активний фактор, як індивідуальний акт дії письменника чи публіциста в контексті загальних стихійних прагнень нації, нерозривний від його особистості. Теорія / слово повинні бути життєвими та практичними, а не залишатись у рамках абстракції.

О. Ясь наголошує на тому, що В. Липинський черпав натхнення для своєї творчості також і від української романтичної традиції, заснованої М. Костомаровим і П. Кулішем (Ясь, 2007: 81). Учений вважає, що це стає особливо помітним через використання мислителем концепції сили та безсилля, які він використовує для пояснення історичного розвитку та занепаду. О. Ясь звертає увагу на те, що В. Липинський поділяє світ на два своєрідні простори: фізично-матеріальний (що описує конкретні, відчутні явища) та ідеально-духовний (що відображає моральні, внутрішні якості). Ця дихотомія виринає у його підході до аналізу історії. Він пов'язує силу – як фізичну, так і моральну – з «козацькими ідеалами», що підкреслює зв'язок між історичними явищами та національними цінностями. О. Ясь вважає, що таким чином консерватор поєднує свою історіософію з романтичною традицією, але робить це крізь призму власних історичних концепцій (Ясь, 2007: 81).

3. Трансформація неоромантичного інструментарію у творчості В. Липинського

Перша світова війна та Українська революція 1917–1921 років глибоко вплинули на трансформацію світогляду В. Липинського. Як історик, політичний мислитель і громадський діяч, він осмислював ці події не лише як свідок, а і як активний учасник багатьох процесів. Проаналізувавши післявоєнні праці мислителя, історики доходять висновку, що український учений певною мірою змінив свої погляди щодо трактування подій української історії.

О. Ясь зауважує, що В. Липинський підносить проблематику шляхти на новий щабель, якісно трансформуючи її до проблем національної аристократії та її ролі в державному будівництві (Ясь, 2014: 570). Попри це, неоромантичні мотиви в працях теоретика не зникають, проте змінюється

фокус глорифікації. У цьому контексті дослідник не погоджується з думкою Я. Пеленського, який стверджував, що В. Липинський відмовився від неоромантичного підходу до тлумачення історії після написання «України на переломі» (Пеленський, 1991, 15). О. Ясь зазначає, що мислитель починає значно возвеличувати роль Богдана Хмельницького в українській історії, особливо характеристики гетьмана, що стосуються моральної та духовної вишестості лідера Війська Запорізького.

Іншим неоромантичним підходом, який застосовував В. Липинський під час написання своїх історичних конструкцій, був концепт міфу. На думку О. Яся, історичний міф початку XX ст. є важливим виявом культурного синкретизму модерністської епохи та ключовим елементом неоромантичного мислення (Ясь, 2007: 88). Тема міфу, на думку історика, найяскравіше виражена в «Переяславській легенді», суть якої полягала в тому, щоб показати процес «легального виходу» з Речі Посполитої та підвести свідомість козацької верхівки до сприйняття ідеї «самодержця руського» – козацького гетьмана. О. Ясь вважає, що для В. Липинського концепт «міфу», навіть якщо він базувався на певному ідеальному образі минулого, мав здатність впливати на реальність (Ясь, 2014: 572). Дослідник вважає, що для мислителя цей концепт став інструментом формування колективного прагнення, який використовує образи минувшини для конструювання майбутнього. «Легенда – не брехня. Легенда – це сильне хотіння, що бере образ укохані минувшини для творення будучини» – ця цитата, на думку дослідника, демонструє неоромантичний підхід трансформативної сили історичних міфів.

В. Масненко вважає, що неоромантична методологія допомогла В. Липинському творити в контексті несприятливого стану української національної та історичної самосвідомості (Масненко, 2000: 63–64). Тому і міфотворення у творчості українського консерватора посідає визначне місце, адже використовувалося ним для побудови своєрідного містку між свідомістю сучасників та людністю шляхетської та козацької доби. Отже, історик вважає, що В. Липинський розумів: академічні праці не матимуть значного впливу на суспільну свідомість, тож через те він звернувся до міфотворчих ідей. На думку дослідника, завдяки неоромантичним підходам український учений зміг розгледіти набагато глибші проблеми, що перепліталися не суто з науковою проблематикою, а із суспільною свідомістю, яка перебувала у своєрідній кризі.

І. Передерій підкреслює, що після поразки Визвольних змагань В. Липинський значно звужує неоромантичний інструментарій у побудові історичних концепцій (Передерій, 2012: 424).

Проте дослідниця зауважує, що завдяки неоромантичним підходам учений зумів побудувати міф навколо особистості гетьмана Б. Хмельницького, завдяки чому він і обґрунтовував свої політичні концепції. На відміну від О. Яся, дослідниця погоджується з твердженням Я. Пеленського, що В. Липинський першопочатково використовував культ-міф великої людини Б. Хмельницького для пробудження національної та історичної свідомості суспільства, але згодом відійшов від неоромантичного трактування ролі видатних осіб (Пеленський, 1991, 15). Дослідниця вважає, що натомість В. Липинський сфокусувався на соціологічному та теоретично-політичному аналізі співвідношення між державою, елітою і суспільством.

О. Ясь наголошує на тому, що В. Липинський активно використовував компоненти багатьох соціологічних теорій, інтегруючи їх у власне бачення історичних процесів (Ясь, 2014: 571). Дослідник переконаний, що інтерес до національної аристократії був тісно пов'язаний із його особистим досвідом і походженням як представника спольщеної правобережної шляхти. Тож він інкорпорував історичний досвід вищих станів у свої соціологічні та історіософські концепції, підкреслюючи значення культурних традицій у формуванні національного мислення.

Іншою визначальною рисою світосприйняття В. Липинського є універсалізм, орієнтований на «осмислення й творення соціальних, національних відносин, зрештою самої «суспільної природи» буття та «громадських вартостей». Дослідник (Ясь, 2014: 571) вважає, що термінологічна комбінація ірраціоналізм / універсалізм є одним із фундаментів світогляду В. Липинського, що показує «циркуляцію і взаємодоповнення двох парадигматичних взірців: людина / природа та людина / суспільство».

Як згадувалось раніше, О. Ясь спостерігає стильові запозичення В. Липинського від українських романтиків (Ясь, 2011/2012: 169). На думку дослідника, особливою ознакою підходу В. Липинського було поєднання вершин духовності (ідеального, чуттєвого) та матеріально-фізичного світу (як символ примітивного, брутального) задля створення своєрідної цілісності, на відміну від класичних романтиків, які протиставляли ці дві категорії. Схожий підхід до поняттєвого з'єднання дослідник простежує у «Листах до братів-хліборобів», яким притаманне позначення соціокультурної оболонки у вигляді самотутніх парних опозицій: волюнтаризм / фаталізм, матеріальна сила / моральний авторитет, статика / динаміка громадського життя, ідеалістичний реалізм («прагматичний спосіб мислення»), закон землі / закон капіталу, «сила продукції» та «сила ідеології».

Дослідник (Ясь, 2011/2012: 174) робить висновок, що «...концептуальні побудови В. Липинського спираються на змагання, взаємодоповнення кількох парадигматичних підходів, з перспективи яких побутування історичної людини розглядається у двох перехресних системах – природі та суспільстві. Звідси, імовірно, походить перехрещування, взаємопроникнення ідеальної та матеріалістичної площин у візії В. Липинського. У широкому сенсі таке синкретичне сполучення різних дослідницьких стратегій демонструє вільну циркуляцію інтуїтивних, аналітичних та прагматичних компонентів, які творять самотутній профіль стилю мислення В. Липинського».

Дослідник (Ясь, 2014: 568) вважає, що такі термінологічні структури є: «...виразом хаотичності та суперечливості неоромантизму як стильової течії, яка сполучається з різноманітними культурними та інтелектуальними компонентами. Проте таке інструментальне поєднання відкриває нові евристичні можливості для досягнення багатоманітності форм та виявів суспільного життя». Отже, дослідник зазначає, що В. Липинський використовує своєрідний принцип вираження протиставлень, згідно з яким він ідеалізує матеріальне й ідеальне.

Іншою точкою суперечності в історіософії В. Липинського є конкуренція та співіснування двох факторів – волюнтаризму та детермінізму. О. Ясь наголошує, що В. Липинський синтезує ці дві концепції, намагаючись знайти баланс між індивідуальним вибором і обумовленістю історичних процесів (Ясь, 2007: 84).

Історик (Ясь, 2007: 85) зауважує, що В. Липинський, хоча й критично ставиться до ідеї детермінізму, не повністю відкидає його принципи у своїй творчості. Тож, на думку О. Яся, мислитель визнає наявність певних законів в історії, які впливають на перебіг подій, але його підхід не зводиться лише до ірраціонального пояснення.

О. Ясь зазначає, що в післявоєнних працях мислитель дедалі частіше використовував поняття «класу», «нації» та їх синонімів (Ясь, 2007: 85). Водночас помітною залишається і романтична / неоромантична семантика, як-от метафоричні вислови: «моральна сила та енергія», «безсилля», «державна сила», «переворотова енергія», «енергія нації», «дух» Війська Запорозького, «моральна вартість», «фізична революційна енергія» та «духова інтелектуальна енергія». Дослідник помічає тенденцію, що мислитель все менше і менше використовує такі терміни, як «розвиток», «розвій» та «еволюція». Київський історик також зауважує, що В. Липинському було притаманно змінювати значення понять, якими він часто користувався. До прикладу, термін «поступовий» набуває негативної конотації, тоді як «реакція» – позитивної.

О. Ясь не погоджується з твердженням Л. Біласа, що зміна значень і смислів, які В. Липинський надає термінам і концепціям, відображає еволюцію його поглядів – від позитивістсько-раціонального способу мислення до волюнтаристських суджень, де воля відіграє центральну роль в історичному процесі (Ясь, 2007: 84). Дослідник вважає таку тезу спрощеною, оскільки, по-перше, вона не враховує термінологічні особливості В. Липинського у його праці «Україна на переломі». У цій роботі мислитель використовує термінологію, яка поєднує різні світоглядні компоненти, а не обмежується лише позитивізмом чи волюнтаризмом. По-друге, дослідник вважає, що Л. Білас ігнорує мінливість контекстів, у яких В. Липинський концептуалізує історичний матеріал. О. Ясь переконаний, що мислитель адаптує свої ідеї та терміни до різних завдань і обставин, що робить його підходи більш гнучкими та складними, ніж здається на перший погляд (Ясь, 2007: 84).

Таким чином, О. Ясь підкреслює, що зміна семантики не є лінійним переходом від однієї системи мислення до іншої (Ясь, 2007: 84). Натомість вона відображає багатшаровість його поглядів і вміння поєднувати позитивізм, волюнтаризм та інші підходи залежно від контексту та мети дослідження.

Дослідник (Ясь, 2014: 575) зауважує, що ірраціоналізм та органіцизм В. Липинського, окрім консервативної основи, має неоромантичні початки. Інтуїтивний спосіб мислення В. Липинського, на думку дослідника, схожий із класичним романтизмом. Особливо це стосується його праць, що перекликаються з традиційними романтичними канонами написання історичних творів XIX ст. Дослідник вважає, що В. Липинський запозичив використання «органічних» метафор з праць М. Костомарова та М. Грушевського. До таких прикладів учений зараховує: «народний організм, звихнений віковою неволею, роз'ярений багатолітнім терпінням приниження», або «приплив нових сил у виді молодого й сильного козацтва вплив до ослабленого й розкладаючогося національного організму нове, відроджене життя», «отрути нашого національного організму», «гниль, котра загніздилась в нашому національному організмові за часів нашого недавнього лихоліття».

На відміну від романтичної традиції, В. Липинський пропонує підхід, який передбачає тотальну соціалізацію історичних процесів. Його герої, зокрема «жертвенні герої» чи «велика людина», постають не лише як уособлення ірраціональних прагнень чи волі, а і як результат впливу конкретних соціальних, політичних та економічних обставин. Тому дослідник (Ясь, 2014: 577) вважає, що особливість підходу В. Липинського полягає у поєднанні аналітики та інтуїції, що чітко

окреслюється в його роботах 1920-х років, особливо в концепції «класократичної монархії».

О. Ясь наголошує, що теоретику характерно використовувати принцип органіцизму для пояснення своїх історичних конструкцій (Ясь, 2014: 576). У його творах доволі часто зустрічаються формулювання, які наближають поняття «держави» та «нації» до організму: «державний організм», «український національний організм», «національне тіло». Натомість історик вважає, що такі аналогії є репрезентантом ірраціонального («воля однієї людини») та метафізичного («дух нації») компонентів, які В. Липинський пов'язує з географічними, природними, соціокультурними та геополітичними обширами побутування «організму» (ідея Землі, культурного перехрестя між Сходом і Заходом), «фізичною силою» держави, зокрема її здатністю до захисту «відпорності».

Принцип органіцизму дослідник розпізнав і в концепті «територіального патріотизму» В. Липинського, згідно з яким мислитель спирається на ідею відданості певному простору. Така візія, на думку О. Яся, «...отримує міцну матеріально-фізичну площину – Землю з її етно- та соціокультурним, геополітичним та природним ландшафтом!» (Ясь, 2014: 576). Такий концепт мислителя, на переконання дослідника, «продукує не лише ідею осілості, а й тезу про «органічну спільноту», що має власну ієрархію і, практично, колективну свідомість».

Іншим аспектом неоромантизму в пізній творчості В. Липинського є використання символізму. О. Ясь виділяє цілу низку символічних елементів, які В. Липинський використав у своїх працях. Насамперед він застосовує ці принципи для таких понять, як «плуг» і «степ», що відповідно репрезентуються через хліборобське (західна цивілізація) та кочове (східна цивілізація) суспільство. Дослідник вважає, що така символіка використана задля спрощення розуміння подій української історії та створення нових соціокультурних контекстів при тлумаченні матеріалу.

О. Ясь зазначає, що ще в довоєнний період В. Липинський використовував принципи символізму для обґрунтування ідеї «Вільної України», тоді як у післявоєнних працях, зокрема в «Україні на переломі» та «Листах до братів-хліборобів» з'являється глибше соціологічне осмислення історичних процесів (Ясь, 2007: 91).

Дослідник (Ясь, 2007: 91) зазначає, що мислитель використовує неоромантичну мотивацію у своєму історіографічному підході, надаючи постатям і подіям символічного значення. До прикладу, В. Липинський протиставляє дві фігури: Ярему Вишневецького як символ занепаду, оскільки ця постать уособлює польського нащадка «здегенерованої княжої Русі», та Станіслава-Михайла Кричевського, який постає у ролі

символу історичного розвитку у формі «показаного шляхтича», який став борцем за свободу України.

О. Ясь вважає, що причиною використання символічних образів у його творчості варто шукати в особистій господарській практиці В. Липинського та історії колонізації краю (Ясь, 2014: 571). Він перебував протягом року (липень 1913 р. – липень 1914 р.) на хуторі Русалівські Чагари. Дослідник переконаний, що особисті враження від інтеракції із селянством (землеробським класом) і ним (землевласники) сприяли створенню образів Степу та Плуга, Сходу та Заходу, закарбування негативного деструктивного образу кочівників.

Також дослідник (Ясь, 2014: 571) вважає, що символічні фігури Хама і Яфета, Дон Кіхота і Санчо Панси (аристократія та чернь) склались у його уяві через досвід Українських визвольних змагань та руйнівних наслідків військових дій. До такого ряду символізму дослідник відносить і алегоричний образ Мітьки Щелкоперова, у якому простежуються риси інтелігента-теоретика, фундатора «інтегрального націоналізму» Д. Донцова – персоніфікованого символу маргінальності та провінційності політичних діячів тогочасної України.

Дослідник (Ясь, 2007: 85–86) вважає, що В. Липинський дедалі частіше розглядає історичні явища як органічну частину світової історії. До прикладу, у «Листах до братів-хліборобів» він вводить ідею циклічного розвитку національної аристократії, пов'язуючи її з трьома фазами державного управління: демократія, охлократія та класократія. Історик зауважує, що післявоєнні праці В. Липинського переважно демонструють соціологічне переосмислення позитивізму, що формують основу циклічної концепції історії. Отже, світогляд В. Липинського базується на циркуляції та доповненні ірраціоналізму та універсалізму.

О. Ясь пише, що матеріальний світ став «експериментальним» простором у концептуалізації В. Липинського, що особливо відчутно в «Листах до братів-хліборобів» (Ясь, 2011/2012: 163). Дослідник зауважує, що «ця студія сполучала розлогі й досить складні соціологічні та філософські конструкції з численними публіцистичними екскурсами, котрі репрезентували самотутню консервативну візію, проте сперту на неоромантичну концептуалізацію далекої та недавньої української минувшини. Вочевидь, поєднання гострих полемічних пасажів із філософсько-соціологічною тематикою, сполучення різних дослідницьких стратегій значно ускладнювало сприйняття головних ідей «Листів...». Тим більше, що в цій студії споглядаємо перехід від типових публіцистичних розумувань до домінації унікального, авторського досвіду».

4. Висновки

Отже, на основі аналізу праць липинськознавців, що досліджують неоромантичні елементи творчості В. Липинського, ми можемо зробити кілька ключових висновків. Дослідники (О. Ясь, В. Масненко) не розглядають В. Липинського як історика класичного академічного типу. Така позиція обґрунтовується через використання ним неоромантичних методів, які виходили за рамки традиційного позитивістського аналізу. Липинськознавці вважають, що, по-перше, В. Липинський апелював до неоромантичних підходів через те, що завдяки ним він мав можливість актуалізувати місце шляхти, до якої він сам належав, у тогочасних суспільно-політичних процесах. По-друге, теоретик шукав альтернативи для вирішення методологічних викликів історіописання, адже народницькі чи суто позитивістські підходи його не задовольняли.

Вчений використав низку неоромантичних елементів у своїй творчості. Липинськознавці зауважують, що за допомогою неоромантичних принципів В. Липинський глорифікував видатних українських діячів минулого, певною мірою надаючи їм сакрального статусу. Вчений інтегрував принципи віталізму та стильові особливості неоромантичної семантики. Консерватор типово поєднував різноманітні ірраціональні методи з раціональними позитивістськими принципами. Насамперед теоретик вправно освоїв метод символізму. Мислитель апелював до традицій українських романтиків, використовуючи міф як засіб для консолідації народу / нації навколо ідеї вільної України. Крім того, вчений активно допосовував принцип волюнтаризму та детермінізму у свої теоретичні побудови. На основі впливу неоромантичних принципів дослідник сформував власну циклічну концепцію історії, що поєднувала ірраціональні методи із соціологічним аналізом. У пізнішій творчості вчений інтегрував у свою історіософію ідею організму, яка по суті є неоромантичною та ірраціональною, згідно з якою нація розглядалась як цілісний організм, підпорядкований природним і соціальним циклам.

Зміни у світогляді В. Липинського, зумовлені революційними подіями в Україні та глобальними змінами у післявоєнній Європі, вплинули на його методологічні підходи до трактування історії, однак не призвели до відмови від неоромантичних елементів. Водночас ставлення до цього аспекту в липинськознавців відрізняється. О. Ясь і В. Масненко відзначають послідовне збереження неоромантичних принципів і розглядають їх крізь призму еволюції стилю мислення вченого, тоді як І. Передерій, яка підтримала думку Я. Пеленського, переконана у зменшенні впливу неоромантичних принципів аж до їх поступового переходу

на другорядний план у творчості українського консерватора.

Перспектива подальших досліджень. У цьому дослідженні ми зосередилися на працях липинськознавців, які вивчають прояви неоромантизму в історичному аспекті наукової діяльності В. Липинського. Водночас загальноприйнятою

є думка, що чітке розмежування його політичних та історичних концепцій є надзвичайно складним, що безпосередньо впливає на підходи дослідників до аналізу його спадщини. Водночас ми сконцентруємося на аналізі досліджень липинськознавців, які розглядають неоромантизм у громадсько-політичній діяльності В. Липинського.

Література:

1. Гирич І. В'ячеслав Липинський: хлібороб і жовнір (Співвідношення демократичного і консервативного в його історіософії) / Редкол. Папакін Г., Брехуненко В. та ін. Київ, 2019. 312 с.
2. Масненко В. Історичні концепції М. С. Грушевського та В. К. Липинського. Методологічний і суспільно-політичний виміри української історичної думки 1920-х років. Брама-ІСУЕП. Київ, Черкаси, 2000. 284 с.
3. Пеленський Я. Вячеслав Липинський і його «Україна на переломі». *Липинський В. Твори, Архів, Студії* / Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського. Київ – Філадельфія, 1991. Т. 3: Твори. С. 14–20.
4. Передерій І. В'ячеслав Липинський: етнічний поляк, політичний українець : монографія. Полтав. нац. техн. ун-т ім. Ю. Кондратюка. Полтава : Вид-во ПолтНТУ, 2012. 621 с.
5. Яковенко Н. Вступ до історії. Критика. Київ, 2007. 376 с.
6. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.) : монографія : у 2 ч. ред. Смолій В. Київ, 2014. Ч. 1. 586 с.
7. Ясь О. В. Липинський та неоромантизм (до 125-річчя від дня народження). *Український історичний журнал*. 2007. № 5. С. 75–95.
8. Ясь О. Матеріальний світ у неоромантичній концептуалізації В'ячеслава Липинського. *Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки*. Київ, 2011/2012. Вип. 6. С. 160–174.

References:

1. Hyrych, I. (2019). Viacheslav Lypynskyi: khliborob i zhovnir (Spivvidnoshennia demokratychnoho i konservatyvnoho v yoho istoriosofii) [Viacheslav Lypynskyi: A Farmer and a Soldier (The Relationship Between Democratic and Conservative Elements in His Historiography)]. Kyiv: 312 p. [in Ukrainian].
2. Masnenko, V. (2000). Istorychni kontseptsii M.S. Hrushevskoho ta V.K. Lypynskoho. Metodolohichni i suspilno-politychni vymiry ukrainskoi istorychnoi dumky 1920-kh rokiv [Historical Concepts of M.S. Hrushevskyi and V.K. Lypynskyi: Methodological and Socio-Political Dimensions of Ukrainian Historical Thought in the 1920s]. Kyiv – Cherkasy: Brama-ISUEP, 284 p. [in Ukrainian].
3. Pelenskyi, Ya. (1991). Viacheslav Lypynskyi i yoho “Ukraina na perelomi” [Viacheslav Lypynskyi and His “Ukraine at the Turning Point”]. In *V. Lypynskyi, Tvory, Arkhiv, Studii* (T. 3: Tvory, pp. 14–20). Kyiv – Philadelphia: Skhidnoievropeiskyi doslidnyi instytut im. V.K. Lypynskoho [in Ukrainian].
4. Perederii, I. (2012). Viacheslav Lypynskyi: etnichnyi poliak, politychni ukrainets [Viacheslav Lypynskyi: An Ethnic Pole, a Political Ukrainian]. Poltava: Vyd-vo PoltNTU, 621 p. [in Ukrainian].
5. Yakovenko, N. (2007). Vstup do istorii [Introduction to History]. Kyiv: Krytyka, 376 p. [in Ukrainian].
6. Yas, O. (2014). Istoryk i styl. Vyznachni postati ukrainskoho istorychnoho pysannia u svitli kulturnykh epokh (pochatok XIX – 80-ti roky XX st.) [Historian and Style: Outstanding Figures of Ukrainian Historiography in the Light of Cultural Epochs (Early 19th – 1980s)] (Ch. 1). Kyiv, 586 p. [in Ukrainian].
7. Yas, O.V. (2007). Lypynskyi ta neoromantyzm (do 125-richchia vid dnia narodzhennia) [Lypynskyi and Neoromanticism (On the 125th Anniversary of His Birth)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 75–95 [in Ukrainian].
8. Yas, O. (2011/2012). Materialnyi svit u neoromantichnii kontseptualizatsii Viacheslava Lypynskoho [The Material World in the Neoromantic Conceptualization of Viacheslav Lypynskyi]. *Eidos: Almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky*, 6, 160–174 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.02.2025
The article was received 21 February 2025